

Маст. Јанко Муњић, докторанд
Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

УДК: 347.97/.99:004
DOI: 10.46793/XIXMajsko.471M

ПОЈЕДИНИ АСПЕКТИ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ САВРЕМЕНИХ СОФТВЕРСКИХ РЕШЕЊА У ПРАВОСУДНИ СИСТЕМ И УТИЦАЈ ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ НА ПРАВОСУЂЕ И АДВОКАТУРУ*

Резиме

У доба повећаног протока информација и дигитализације сваког аспекта живота, најновија и најиновативнија технолошка и информативна достигнућа све се више користе и у правосуђу. Аутор је у раду представио различите видове прожимања савремених информационо-комуникационих технологија и правосуђа, сагледаних нарочито кроз призму потенцијала развоја е-правосуђа у контексту актуелног нормативног оквира. Апострофиран је значај појединих софтверских апликација са аспекта поснеживања ефикасности правосуђа и адвокатури, као и улога вештачке интелигенције у њиховом даљем развоју, укључујући њен могући утицај на корениту реформу постојећих правосудних система. Завршни део рада је посвећен анализи суђења на даљину из перспективе тренутне заступљености „видео суђења“ у домаћој судској пракси.

Кључне речи: е-правосуђе, суђење на даљину, онлајн решавање спорова, дигитализација, вештачка интелигенција, chatgpt.

1. Уводне напомене

Развој савремених информационо – комуникационих технологија (у даљем тексту: „ИКТ“) фундаментално је променио свет у коме живимо, како са глобалног аспекта, тако и из перспективе појединца као индивидуе. Технички проналасци и технолошка знања у основи мењају концепт савременог живота, човеково окружење и начине човековог сазнања, и то у мери да је током само

---

* Рад је написан у оквиру Програма истраживања Правног факултета Универзитета у Крагујевцу за 2023. годину који се финансира из средстава Министарства науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

једне људске генерације револуционарно измењен начин живота, учења, рада и забаве. У том смислу, међу припадницима научно – академске заједнице искристалисао се став да је, почев од друге половине двадесетог века, у свету дошло до револуционарних промена у смислу преласка друштва из индустријског у информатичко доба. Поменути технолошке и друштвене трансформације први је запазио и описао амерички социолог и економиста Цереми Рифкин (*Jeremy Rifkin*),¹ симболично их назвавши „Трећом индустријском револуцијом“ (популаран термин је и „Дигитална револуција“). Међутим, последњих десетак година сведоци смо експоненцијалног прогреса у свим сферама живота, који је толико динамичан и рапидан да по мишљењу већине реномираних стручњака иде корак даље од дигиталне револуције, те би се и промене које тај прогрес са собом носи оправдано могле назвати тектонским. Наиме, човечанство се налази у ери нове технолошке револуције која је изграђена на претходној, што је исправно 2015. године препознао директор Светског економског форума Клаус Шваб (*Klaus Schwab*), који је први употребио термин „Четврта индустријска револуција“ (у литератури можемо наићи и на друге термине попут „*Second machine age*“, „*Industry 4.0*“).² Узрок поменутих дешавања на светској сцени јесте појава „Вештачке интелигенције - ВИ“ (енг. „*artificial intelligence – AI*“, „*computational intelligence*“, „*synthetic intelligence*“ или „*computational rationality*“), као и мултидисциплинарности тј. повезивање ВИ са другим областима у развоју иновативних решења. Данас ВИ чини неизоставну компоненту готово свих делатности, природних и друштвених наука, док се додатно прожимање очекује у блиској будућности.

Као што су направиле евидентне промене у свету око нас, очекује се да ће ВИ и ИКТ довести до значајних промена на пољу правне науке и постојећих правних система.³ Научни допринос рада се састоји у указивању на поједине начелне импликације дигиталних технологија у домену правосуђа и адвокатуре, превасходно у виду механизма на основу којих функционишу одређене софтверске апликације које би могле допринети ефикаснијем и економичнијем раду, затим тезе о „робот-адвокату“ и „робот-судији“, као и потенцијали е-правосуђа у Републици Србији сагледани кроз призму решења садржаних у Стратегији развоја правосуђа за период од 2020. до 2025. године и Стратегији развоја информационог друштва и информационе безбедности у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године

---

¹ *Трећа индустријска револуција: карактеристике, узроци, последице* (<https://sr.warbletoncouncil.org/tercera-revolucion-industrial-12044>, 20.03.2023).

² Вид. *Четврта индустријска револуција* (<http://ctm.fon.bg.ac.rs/2019/03/11/cetvrta-industrijska-revolucija/>, 20.03.2023.)

³ Вид. Муњић, Ј., *Правна питања у оквиру система вештачке интелигенције*, мастер рад, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 2021, стр. 6-53.

2. Имплементација софтверских решења у правосуђу и адвокатури

2.1. Општи поглед на бенефите које могу пружити информационо-комуникационе технологије

Промене које савремено друштво носи, настале као нуспродукт интензивнијег развоја и коришћења савремених технологија, могу се применити и у сврхе просперитета постојећих правосудних система, тј. могу допринети експедитивности и ефикасности судских поступака, као и правичнијим, надасве објективније одмереним одлукама.⁴ Право би, у циљу општег добра, требало предности информатичког друштва у што је могуће већој мери да стави у своју функцију.⁵ Дигиталне технологије у практичном смислу могу допринети правосуђу и адвокатури на бројне начине.⁶ У литератури се егземпларно наводе: преглед, анализа и аутоматизовано закључивање уговора, поједностављивање правничке терминологије лаицима, помоћ у преткривичном поступку,⁷ помоћ при прогнозирању коначног исхода

---

⁴ О значају, бенефитима и утицају дигитализације, поред осталог, сведоче и ставови Савета Европе објављени на званичном сајту: „Дигитална транзиција је кључни елемент за економски развој и стратешку аутономију ЕУ. ЕУ ради на бројним областима политике како би омогућила дигиталну будућност Европе.“, који су потврђени недавно усвојеним програмом „Пут до дигиталне деценије“ (енг. *'Path to the Digital Decade'*), који је Савет усвојио 08. децембра 2022. године. Вид. *A digital future for Europe* (<https://www.consilium.europa.eu/en/policies/a-digital-future-for-europe/>, 17. 01. 2023); Decision (EU) 2022/2481 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 establishing the Digital Decade Policy Programme 2030 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022D2481&from=EN>, 20.03.2023).

⁵ Неке државе су то већ и учиниле. Тако, Кина је стратегијом „Интернет+ 2016“ развила систем онлајн решавања спорова (ODR - *Online Dispute Resolution*), док је Интернет суд у Пекингу 2019. године увео „парнични услужни центар“ у коме ради ВИ судија женског лика и гласа, а у Стразбуру је донета Европска етичка повеља о употреби ВИ у правосуђу заснована на принципима транспарентности, независности и правичности. Вид. *Veštačka inteligencija (AI) u pravosuđu?* (<http://www.naumovic-partners.com/vestacka-inteligencija-ai-u-pravosudju/>, 20.03.2023).

⁶ Вид. *AI Will Transform The Field Of Law* (<https://www.forbes.com/sites/robtoews/2019/12/19/ai-will-transform-the-field-of-law/?sh=4582e5697f01>, 20.03.2023.); *AI and Law: 9 Ways Artificial Intelligence is Transforming the Legal Industry with Automation* (<https://blog.gramener.com/ai-and-law-9-ways-ai-is-transforming-law-industry/>, 20.03.2023).

⁷ Када је реч о преткривичном поступку, посебну пажњу завређују специјализоване софтверске апликације актуелне у Сједињеним Америчким Државама попут *The Public Safety Assessment (PSA)* која се заснива на концизној алгоритамској евалуацији могућности непојављивања у претсудском поступку, чињења новог кривичног дела од стране учиниоца док је на слободи пре суђења, односно новог насилног хапшења док се учинилац налази на слободи пре суђења. ПСА користи девет фактора за процену

поступка,⁸ помоћ око администрације и састава *Due Diligence*, помоћ око комуникације са странкама посебно ако је реч о великом броју индивидуа истовремено, помоћ приликом претраге релевантног материјала и документације, у одређеној мери одмењивање улоге надлежног органа итд.⁹ У промет су пуштене бројне апликације које олакшавају положај лица и органа који право примењују, али и лаика који немају знања и новчаних средстава да се упусте у парницу.¹⁰ На пример, током 2016. године је у Лондону и Њујорку у промет пуштена апликација *DoNotPay* која путем четбота пружа бесплатне правне савете лицима која немају довољно средстава да би ангажовала адвоката у споровима мале вредности, затим апликација *ROSS* која у секунди може прочитати милион страница и пронаћи оно што нам је неопходно из области права, или мултијезичка *DeepJudge* апликација која нуди напредно разумевање и обраду правних докумената. Осим тога, данас постоје дигитални

вероватноће успеха у преткривичном поступку (1) Старост у тренутку хапшења; 2) Тренутни насилни преступ; 2а) Тренутно насилно дело а лице има 20 или мање година; 3) Оптужба која се налази у процедури у тренутку хапшења; 4) Претходна прекршајна осуда; 5) Ранија осуда за кривично дело; 5а) Ранија осуда (прекршај или кривично дело); 6) Претходна осуда за насиље; 7) Претходни пропуст да се појави у последње две године; 8) Претходни пропуст да се појави старији од две године; 9) Претходна казна затвора). Овакав приступ заснован на ризику (енг. *risk-based approach*) може помоћи да се осигура да затворен остане релативно мали број оптужених за које је то заиста нужно, док се значајна већина оптужених била безбедно пуштена и суђење чекала на слободи. Наиме, истраживања показују да нискоризични, ненасилни оптуженици који не могу приуштити да плате често проводе дуже време иза решетака, док се високоризични појединци често пуштају из затвора, што представља претњу за правну сигурност и стабилност правног поретка једне државе. Бенефити које овакви програми носе базирају се на већој стопи отпуштања у претходном поступку и мањем коришћењу финансијских услова пуштања на слободу, при чему нема негативног утицаја на стопу криминала или појављивања пред судом. *About the Public Safety Assessment* (<https://advancingpretrial.org/psa/factors/>, 20.03.2023).

⁸ О употреби ИКТ у фази преткривичног поступка вид. Simonato M., *Defence rights and the use of information technology in criminal procedure*, *Revue internationale de droit pénal*, vol. 85, no. 1-2/2014, стр. 262-264.

⁹ Дакле, ради се о значајном доприносу који се огледа у повећаној ефикасности, економичности и експедитивности у раду надлежних органа, смањивању издатака, помоћи лаицима и слично.

¹⁰ У протеклом периоду је и у нашој држави дошло до значајног напретка у области унапређења ИКТ система у правосудју кроз пројекте које је спровело Министарство правде, Одсек за е-правосуђе (видети под 3.2). Спроведене су развојне иницијативе за унапређење апликативних решења, успостављање електронске размене података, централног статистичког извештавања, унапређење безбедности и управљања ИКТ инфраструктуром, увођење мреже и успостављање регистара и база података те унапређења радног окружења за крајње кориснике у правосудним институцијама. Значајно је унапређена инфраструктура ИКТ система, на којој је потребно континуирано радити.

информациони системи који су веома корисни за прикупљање података адвокатима, затим алатке које су способне да категоризују, разврстају и ставе документа на располагање за трен ока. У литератури се наглашава да је, и поред очигледних предности, реч о технологији која ће учинити излишним армију млађих адвоката и адвокатских сарадника, па се као пример наводе онлајн платформе попут *Justis offers legal analytical services*, које идентификују ауторитете у одређеној области, откривају односе и везе између случајева, претражују хиљаде база података, цитата и слично.¹¹ Нарочит утицај на правну праксу очекује се од апликације *ChatGPT* (видети под 2.3).¹² Ова, изразито популарна апликација, указује да не треба занемарити другу страну медаље, односно негативне стране технолошке експанзије,¹³ с обзиром да постоје документовани случајеви у којима су њени потенцијали коришћени као логистичка подршка различитим илегалним активностима.¹⁴

2.2. Робот-адвокат – Фикција или реалност?

Разлику између жељеног исхода и његове супротности, каткад могу чинити префињене нијансе у језику, чак и када је реч о знаковима интерпункције.¹⁵ Донедавно се бранио став да машине у постојећој развојној фази никако не могу одменити улогу адвоката, са чврстом аргументацијом да им недостају способности креативног приповедања и реаговања у реалном времену на промене околности у судском окружењу, те да ВИ са сигурношћу неће моћи да ступи на место адвоката у догледној будућности, изузев у неким једноставнијим правним стварима.¹⁶ Ипак, кретања између технологије која проширује употребу ума ка оној која врши аутономно закључивање постају све чешћа. Поједини аутори истичу да стање у правничким струкама у погледу будућности није као у медицинским

---

¹¹ Дамњановић, С., *Кибернетика и информатика као социолошке парадигме промена*, Зборник радова: Право и дигиталне технологије, Нови Сад, 2019, стр. 374.

¹² О томе вид. *ChatGPT in law: unlocking new opportunities while managing the risks* (<https://www.allens.com.au/insights-news/insights/2023/02/ChatGPT-in-law/>, 20.03.2023).

¹³ Могу се одредити четири правца у којима ће постојати утицај дигитализације на превенцију криминалитета, и то: 1) дигитализација валута; 2) дигитализација идентитета и потписа; 3) употреба паметних уређаја и 4) употреба мобилних апликација. Димовски, Д., *Превенција криминалитета путем дигитализације*, Зборник сажетака: Право и дигитализација, Ниш, 2021, стр. 228. и даље.

¹⁴ *Crime 'tutorials' via ChatGPT? AI has ideas for everything from murder to drug deals* (<https://www.livemint.com/news/world/crime-tutorials-via-chatgpt-ai-has-ideas-for-everything-from-murder-to-drug-deals-11675750724195.html>, 20.03.2023).

¹⁵ *The meaning of artificial intelligence for legal researchers* (<https://legal.thomsonreuters.com/en/insights/articles/meaning-of-ai-for-the-legal-industry>, 20.03.2023).

¹⁶ *Robots Will Never Be As Creative As Lawyers* (<https://abovethelaw.com/2017/12/robots-will-never-be-as-creative-as-lawyers/>, 20.03.2023).

занимањима (где неговатељице и неговатељи постају траженији од високих специјалиста које замењују алгоритми), али да не мора значити да ће тако и остати. Наиме, очекује се да ће ангажовање ВИ адвоката (енг. *Robot lawyer, AI attorney*) у ограниченом обиму заживети већ током 2023. године, а иницијатори овог револуционарног чина (иза кога стоји мноштво богатих спонзора и инвеститора) су били управо творци *DoNotPay* апликације.¹⁷ Након првих извештаја о томе како су се „показали“ ВИ адвокати ћемо бити у могућности да се изјаснимо о томе какво је њихово место и положај у савременим судским поступцима, нарочито јер посредством правних прописа мора бити „одобрено“ коришћење њихових услуга, будући да се у домаћој судској пракси неретко одбијају и захтеви странака за употребу најобичнијих уређаја нпр. за снимање суђења, а који се у компарацији са „робот-адвокатом“ могу сврстати у домен „застарелих“ технологија. Без прејудуцирања, и у случају да се овај пројекат не покаже успешним (што је у овом тренутку, ипак, за очекивати), тврдња компетентних ауторитета да се овакво нешто већ сада сматра изводљивим, ојачана експоненцијалним технолошким развојем и енормно високим улагањима, указује да у блиској будућности није искључена потпуна, или бар битна, реформа постојећих судских поступака.

2.3. Робот-судија – Фикција или реалност?

Поред тога што су неке државе развиле системе онлајн решавања спорова (вид. фусногу 5.), све је актуелније питање увођења потпуно аутоматизованих тзв. ВИ судија (енг. *AI judge*).¹⁸ Тезу о вештачкоинтелигентним судијама и данас прате призивци фикције и нечега што је далеко од реалности. Да је такво нешто заправо јако близу, или чак, условно речено, већ доступно, указује пример Естоније где је 2019. године уведен ВИ судија у споровима вредности до 7.000,00 евра.¹⁹ Иновативне су биле и друге земље, па је у Канади недуго затим омогућено коришћење услуга тзв. „робот-медијатора“ који се у пракси

---

¹⁷ Детаљније о томе вид. *Robo-Lawyer: How Artificial Intelligence Could Change the Legal System?* (<https://web-mind.io/artificial-intelligence/robo-lawyer-how-artificial-intelligence-could-change-the-legal-system/>, 20.03.2023); <https://www.artificiallawyer.com/>, 20.03.2023; <https://donotpay.com/>, 20.03.2023.

¹⁸ У контексту домаћег правног поретка, посебан допринос ВИ судству могао би се огледати у увођењу ВИ судије за „типске“ спорове мале вредности, попут масовних тужби грађана против банака и *vice versa*, што би у значајној мери растеретило правосудне органе од преобимног посла са којим се суочавају дужи низ година, а судијама би оставило простор да се посвете сложенијим предметима. Ризици у погледу грешака ВИ приликом одлучивања били би решени тако што би људски судија одлучивао по евентуалним правним лековима изјављеним против првостепених одлука.

¹⁹ *Estonia set to introduce 'AI judge' in small claims court to clear court backlog* (<https://www.law360.ca/articles/11582/estonia-set-to-introduce-ai-judge-in-small-claims-court-to-clear-court-backlog->, 20.03.2023).

показао успешним, тако што је успешно мирним путем решио спор у вредности од око 2.000,00 британских фунти.²⁰ Међутим, приметно је да се у предоченим примерима се ради о споровима мале вредности. Остаје питање да ли би ВИ судија био компетентан да поступа у сложенијим правним стварима и другим врстама поступака.²¹ Успех ВИ адвоката у пракси (видети под 2.2) би могао дати одговор на ту недоумицу. У сваком случају, и људске судије се све више користе бенефитима које пружају ИКТ. Наиме, у јануару 2023. године се Хуан Мануел Падила (*Juan Manuel Padilla*), судија из Колумбије, јавно изјаснио да је користећи апликацију *ChatGPT* генерисао део пресуде,²² када је одлучивао да ли осигурање аутистичног детета треба да покрије све трошкове његовог лечења.²³ Поменута контроверзна одлука је, очекивано, довела до опречних реакција у стручној јавности, нарочито због непрецизно дефинисаних овлашћења у погледу употребе ИКТ у правосуђу у сврхе генерисања пресуда, укључујући и пратеће етичке дилеме.²⁴ У литератури се наводи да ниједан судски или управни орган у Сједињеним Америчким Државама још увек није успоставио систем који омогућава аутономно доношење одлука посредством алгоритама, али да се у појединим државама користе алгоритми засновани на машинском учењу за потребе доношења одлуке о условном отпусту осуђених лица и процену ризика, као и да систем онлајн решавања спорова све више

---

²⁰ *From Estonian AI judges to robot mediators in Canada, U.K.* (<https://www.lexisnexis.ca/en-ca/ihc/2019-06/from-estonian-ai-judges-to-robot-mediators-in-canada-uk.page>, 20.03.2023.)

²¹ Увођење ВИ у правосудне системе представља посебно осетљиво подручје. О томе вид. Соковић, С., *Постављање ЕУ стандарда дигиталне трансформације правосуђа са посебним освртом на кривично правосуђе*, Зборник радова: Усклађивање правног система Србије са стандардима ЕУ, Крагујевац, 2021, стр. 245-247.

²² Са аспекта правосуђа нарочито је значајно питање (не)пристрасности. О томе вид. *Is ChatGPT the Prime Example of Biased Artificial Intelligence* (<https://web-mind.io/artificial-intelligence/is-chatgpt-the-prime-example-of-biased-artificial-intelligence/>, 20.03.2023); *Will Customizable Version of ChatGPT Help OpenAI Make This Chatbot Safer and Less Biased?* (<https://web-mind.io/artificial-intelligence/will-customizable-version-of-chatgpt-help-openai-make-this-chatbot-safer-and-less-biased/>, 20.03.2023).

²³ *Colombian judge says he used ChatGPT in ruling* (<https://www.theguardian.com/technology/2023/feb/03/colombia-judge-chatgpt-ruling>, 20.03.2023).

²⁴ Полемика о бенефитима, лимитима и изазовима који прате *ChatGPT* се увелико води и у домаћим академским круговима. Наслућује се да он представља само „врх леденог брега“, те да се у блиској будућности може очекивати развој напреднијих програма који функционишу по сличним механизмима, а у којима ће постојећи недостаци бити превазиђени. Свакако, *ChatGPT* је изузетно моћан алат који нуди бројне могућности за унапређење продуктивности у различитим дисциплинама, укључујући област научноистраживачког рада. Међутим, употреба овог алата у научном писању изазива неке етичке проблеме, због чега би требало да буде регулисана. Више о томе: Каваја Станишић, Д., *ChatGPT – Иновативни алат за разноврсну примену у дигиталној ери*, Београд, 2023, стр. 2-28.

поприма маха.²⁵ Напоследку, резултати појединих студија указују да постоји значајан „јаз у правичности“ између човека и ВИ, у смислу да су одлуке које доносе људске судије праведније од оних које би доносиле њихове ВИ колеге, али да би ова разлика у процесном поштењу могла бити умањена или чак елиминисана кроз алгоритамска одступања (енг. „algorithmic offsetting”).²⁶

3. Потенцијали дигитализације правосуђа у Републици Србији

3.1. Стратегија развоја правосуђа за период 2020–2025. године

Потребе за инкорпорацијом ИКТ у домаће правосуђе препознате су и у нашој држави.²⁷ У том смислу нарочит значај има Стратегија развоја правосуђа за период 2020–2025. године,²⁸ у којој се као један од главних стратешких приоритета истиче даље подизање нивоа ефикасности правосудног система кроз развијање ИТ система у правосуђу са циљем постизања модерног е-правосуђа.²⁹ Као посебан циљ Стратегије је

---

²⁵ Coglianese, C., Ben Dor, L. M., *AI in Adjudication and Administration*, Penn Law: Legal Scholarship Repository, University of Pennsylvania Carey Law School, 2021, стр. 795. и 837. Minhao Chen, B., Stremitzer, A., Tobia, K., *Having Your Day in Robot Court*, UCLA School of Law, Public Law Research Paper, No. 21-20/2021, стр. 5-37; Вид. *Would Humans Trust an A.I. Judge? More Easily Than You Think*. (<https://slate.com/news-and-politics/2023/02/chatgpt-law-humans-trust-ai-judges.html>, 20.03.2023).

²⁷ У Стратегији развоја вештачке интелигенције у Републици Србији за период 2020–2025. године је наведено та, поред значајних користи које друштво може да има од развоја ВИ, постоје и потенцијални и пратећи изазови, које је потребно сагледати и уградити у планове везане за даљи развој. То су, пре свега, заштита података о личности, потреба прилагођавања образовног система и квалификација како би се искористио пун потенцијал развоја и примене вештачке интелигенције, укључујући и не-техничке области (нпр. право), етички изазови (нпр. превенција дискриминације по било ком основу, с обзиром на то да се кроз податке за тренирање могу преузети предрасуде и пристрасности, изазов транспарентности (у машинском учењу често нису транспарентна правила по којима систем доноси одлуке), затим утицај на тржиште рада и неопходност континуираног праћења типова занимања за којима расте и опада потреба. Стратегија развоја вештачке интелигенције у Републици Србији за период 2020–2025. године, Сл. гласник РС, бр. 96 од 31. децембра 2019. године.

²⁸ Стратегија развоја правосуђа за период 2020–2025. године, Сл. гласник РС, бр. 101 од 17. јула 2020, 18 од 11. фебруара 2022.

²⁹ Успостављен је систем за еПравду који значајно доприноси повећању ефикасности правосуђа. еПравда обезбеђује комплетан интегрисан систем који подржава основне процесе и оперативне активности правосудних органа и обезбеђује основу за мерење резултата рада. Стандарде и показатеље за мерење степена реализованих реформских циљева дефинише само правосуђе.

истакнут развој е-правосуђа у смислу даљег унапређење е-сервиса унутар правосуђа, чиме би се обезбедио приступ правди, повећање квалитета поступања и одлучивања, ефикасно управљање предметима, статистичко праћење и извештавање о раду правосуђа, и транспарентност рада правосудних органа.³⁰ У Стратегији је наведено да су убрзани развој ИКТ и примена „паметних решења” које ове технологије пружају по различитим аспектима у свим системима, укључујући и правосуђе, резултирала је доношењем Стратегије развоја информационог друштва у Републици Србији до 2020. године,³¹ која је као приоритетну област издвајала примену ИКТ-а у правосуђу и значајну пажњу је посвећивала области е-правосуђа, наводећи да ће до 2020. године грађани све контакте са судовима моћи да обаве електронским путем, осим оних контаката који по својој природи захтевају физичко присуство. Осим тога, наведено је да примена алата и механизма е-правосуђа представља хоризонтални механизам који се прожима кроз свих пет кључних принципа организације и реформе правосуђа, тако што: 1) оснажује капацитете Високог савета судства и Државног већа тужилаца (сада Високог савета тужилаштва) за вођење прецизне евиденције и размене релевантних података који се односе на избор, вредновање рада, напредовање и одговорност носилаца правосудних функција;³² 2) осигурава непристрасност кроз аутоматску расподелу предмета; 3) доприноси ефикаснијем раду правосуђа, као незамењив е-алат у поступању у предметима, кроз аутоматизацију управљања предметима (укључујући вредновање предмета по тежини и ефикасније заказивање рочишта), могућност подношења електронских поднесака, размену података међу правосудним органима, снимање суђења и електронске доставе странкама; 4) обезбеђује транспарентност рада правосуђа кроз доступност прописа и судске, праксе, праћење тока

---

³⁰ Значајно место заузимају и активности које се предузимају континуирано ради унапређења транспарентности целокупног правосудног система. Континуирано се ради на порталу отворених података Министарства правде, чиме су учињени доступним статистички подаци о раду судова, списак јавнобележничких канцеларија, именик јавних извршитеља, као и подаци из регистра посредника и судских вештака. Портал отворених података, поред тога, што доприноси транспарентности рада правосудних органа, од великог је значаја и за грађане и друге учеснике у поступку, јер им омогућава лакши приступ правди, као и бољу информисаност о целокупном систему правосуђа.

³¹ Стратегија развоја информационог друштва у Републици Србији до 2020. године, Сл. гласник РС, бр. 51 од 27. јула 2010. године.

³² Примена савремених ИКТ, стандардизованих софтвера и централизованих система за вођење предмета у судовима и тужилаштвима неопходни су да би се реализовала кључна начела делотворног правосуђа: независност, непристрасност, одговорност, стручност, ефикасност и транспарентност. Стога, неопходан је континуирани развој система е-правосуђа као механизма који доприноси остварењу свих стратешких циљева.

предмета, као и извештавање о раду правосудних тела и спровођењу реформских активности;³³ 5) омогућава делотворну и економичнију реализацију програма стручног усавршавања савременим методама („учење на даљину”...); 6) обезбеђује прикупљање и обраду статистичких података неопходних за припрему извештаја и анализа у процесу праћења примене закона, а ради њиховог унапређења, као и праћење буџетских аспеката рада правосуђа. Министарство правде обезбедило је, такође, подршку правосудним институцијама кроз примену савремених система за управљање предметима у судовима, јавним тужилаштвима и заводима за извршење кривичних санкција. У прекршајним судовима у употреби је централизован софтвер (СИПРЕС) који је повезан са системом Министарства унутрашњих послова, што је омогућило електронско подношење прекршајних налога. У привредним судовима израђен је нов, такође централизован систем СИПРИС (Систем привредних судова), а у Министарству правде у току је спровођење пројекта за имплементацију овог софтверског решења. Међутим, АВП систем,³⁴ који је у употреби у највећем броју судова још увек није централизован, тако да је у циљу омогућавања коришћења напредних система и услуга електронског правосуђа, потребно радити на даљем развоју ефикаснијих и централизованих система за управљање предметима. С друге стране, за тужилаштва постоји централизовани систем за управљање предметима (*SAPO – Standard Application for Prosecution Offices*), који, међутим, још увек, није имплементиран у свим тужилаштвима. Министарство правде уз помоћ средстава Европске уније кроз пројекат ИПА 2015 спроводи имплементацију *SAPO* софтвера и у преостала јавна тужилаштва. Такође, кроз исти пројекат спроводи се имплементација и *SAPA (Standard Application for Prison Administration)* система у свим заводима за извршење кривичних санкција.

---

³³ Председник Вучић је још децембра 2020. године најавио увођење ВИ у српско правосуђе, и то у виду тзв. *predictive justice* („предвидиве правде“). *Da li je srpskom pravosuđu potrebna veštačka inteligencija?* (<https://otvorenavratapravosudja.rs teme/ostalo/dali-je-srpskom-pravosudu-potrebna-vestacka-inteligencija>, 07.11.2022).

³⁴ АВП (Аутоматско вођење предмета) пословни софтвер представља апликацију за евидентирање и обраду судских предмета од стране основних, виших и привредних судова. Иако је у основи реч о истоветној апликацији, одређене разлике постоје с обзиром на врсту суда у коме се апликација користи. У употреби је у 66 основних судова, 24 виша суда, 16 привредних судова и у Привредном апелационом суду. Опачић, А., Козар, В., *Примена нових технологија у правосудном систему Србије*, Зборник радова: Право и дигиталне технологије, Нови Сад, 2019, стр. 120.

3.2. Стратегија развоја информационог друштва и информационе безбедности у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године

У Стратегији развоја информационог друштва и информационе безбедности у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године³⁵ је назначено да је важност е-правосуђа препозната у Стратегији развоја правосуђа за период 2020–2025. године кроз специфичан циљ „Развој е-правосуђа” (видети под 3.1) који предвиђа даље унапређење е-сервиса унутар правосуђа, чиме би се обезбедио приступ правди, повећање квалитета поступања и одлучивања, ефикасно управљање предметима, статистичко праћење и извештавање о раду правосуђа, и транспарентност рада правосудних органа. Даље, апострофирано је да је у протеклом периоду дошло до значајног напретка у области унапређења ИКТ система у правосуђу кроз пројекте које је спровело Министарство правде, Одсек за е-правосуђе, који омогућују различите електронске услуге, и то: 1) Правосудни информациони систем – пуштен је у рад крајем 2017. године чиме је омогућена електронска размена података између правосудних органа, правосудних професија и других државних институција. Преко правосудног информационог система сви судови, јавна тужилаштва, јавни бележници и јавни извршитељи могу електронским путем проверити податке из различитих регистара и евиденција које воде надлежне институције.³⁶; 2) Апликација „ПроНеп” – пуштена је у рад 2018. године и служи за достављање података и исправа од јавног бележника до катастра, а од 2020. године и до надлежних пореских органа чиме је успостављен систем „јединственог шалтера” за поступке поводом промета непокретности. Информациони систем „ПроНеп” успостављен је да би поједноставио процедуру и уштедео време и новац у административним процедурама које се спроводе приликом преноса права својине, а нарочито куповине, продаје, поклањања непокретности, затим спроведених оставинских поступака и др.; 3) Систем за електронску комуникацију са Управним судом – „е-Суд” – У 2018. години отпочело је функционисање система „е-Суд” који је доступан путем интернета, а омогућава свим странама, и адвокатима и грађанима, да управни спор воде у потпуности електронски. План да се у наредном периоду у „е-Суд” укључе и привредни судови, а потом судови опште надлежности. За грађане и адвокате тај систем заправо значи да суд ради 24 сата дневно, седам дана у недељи, као и да не морају да физички долазе у

---

³⁵ Стратегија развоја информационог друштва и информационе безбедности у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године, Сл. гласник РС, бр. 86 од 3. септембра 2021. године.

³⁶ Према статистици Министарства правде, од почетка рада система корисници су послали 4.000.000 упита електронским путем. Тако се убрзава просечно трајање судског поступка за отприлике од 3 до 6 месеци.

зграду суда како би предали писмено или вршили преглед списка предмета – све им је доступно путем интернета.; 4) Електронска огласна табла – е-Табла – Електронска огласна табла је 1. јануара 2020. године пуштена у рад за поступке извршења и грађанима омогућава брз и лак увид путем интернета у јединствену огласну таблу у поступцима извршења. На е-Табли грађани и правна лица сада могу да пронађу сва писмена из извршног поступка, која им нису успешно уручена лично од стране суда или јавног извршитеља.; 5) е-Аукција у поступку принудне продаје непокретности – У 2020. године планира се пуштање у рад система „е-Аукција” за спровођење поступка јавне продаје ствари у извршном поступку путем лицитирања на интернету, којим се осигурава транспарентан поступак принудне продаје непокретности и доступност информацијама свима који желе да учествују том у поступку.; 6) Централни систем за управљање предметима – *SAPO (Standard Application for Prosecution Offices)* и *SAPA (Standard Application for Prison Administration)* – У циљу унапређења ефикасности и транспарентности јавног тужилаштва и управе за заводске санкције у Републици Србији имплементиран је информациони систем за управљање предметима – *SAPO* који, још увек, није имплементиран у свим тужилаштвима, с тим да Министарство правде уз помоћ средстава Европске уније кроз пројекат ИПА 2015 спроводи имплементацију *SAPO* софтвера и у преостала јавна тужилаштва. *SAPO* софтвер омогућава управљање предметима које покрива цео ток и циклус предмета, од подношења иницијалног акта до коначне одлуке и архивирања. Такође, кроз исти пројекат спроводи се имплементација и *SAPA (Standard Application for Prison Administration)* система у свим заводима за извршење кривичних санкција.; 7) еПлаћање – Министарство правде је, заједно са Канцеларијом за ИТ и е-Управу, успоставило систем који грађанима, правним лицима, али и страним физичким лицима, даје могућност да своје прекршајне казне, које се налазе у Регистру неплаћених казни и других новчаних износа, измире електронским плаћањем, односно преко Интернета.; 8) Софтвера за управљање предметима и садржајима – ЛУРИС – Лурис је апликација за управљање предметима међународне правне помоћи која омогућава управљање предметима и обухвата целокупан ток и животни циклус предмета, од пријема замолнице до израде финалног излазног документа и архивирања.³⁷

3.3. Суђење на даљину и употреба техничких средстава за пренос слике и звука у домаћем правосуђу

Суђење на даљину се односи на одржавање рочишта или спровођење других судских радњи (укључујући размену доказа и докумената) код којих један или више учесника, укључујући и судију, нису нужно физички

---

³⁷ О прегледу имплементираних софтверских решења у домаћем правосуђу видети: Опачић А., Козар В., *нав. чланак*, стр. 120.

присутни, већ учествују користећи технологије или електронска средстава.³⁸ Таква ИТ решења обухватају видеоплатформе за одржавање рочишта на даљину, системе који омогућавају архивирање, дистрибуцију и размену докумената, дигитално управљање предметима и е-потписе. Употреба такве технологије изискује повезаност интернетом и сигурност података, као и приступ корисника судова рачунарима, камерама/*web*-камерама, микрофонима, екранима и бежичном (*wi-fi*) умрежавању.³⁹

У Стратегији развоја правосуђа за период 2020–2025. године је наведено да Министарство правде континуирано ради на унапређењу успостављања могућности „видео саслушања” лица лишених слободe између судова и завода за извршење кривичних санкција, као и да исто за сада функционише само између Основног и Вишег суда у Сремској Митровици и КПЗ „Сремска Митровица”. Резултати истраживања „Суђење на даљину-правни оквир и пракса“ спроведеног током 2021. године су показали да су у Републици Србији током ванредног стања, у периоду од 15.03.2020.-06.05.2020. године, у кривичним поступцима пред основним судовима саслушана 103 окривљена путем техничких средстава, од чега је у 95% случајева коришћена апликација *Skype*, док је у два предмета коришћена апликација *Viber*.⁴⁰ Интересантно је да у већини предмета окривљени нису били упитани за мишљење о томе да се саслушају на наведени начин, већ су само били обавештавани о томе, а нису били наведени ни правни основи за такав вид саслушања.⁴¹ Осим тога, резултати истраживања су показали да судије, тужиоци и адвокати нису заинтересовани за коришћење технологије у кривичним поступцима, као и да је значајан проценат оних који су се изјаснили да Законик о кривичном поступку уопште не предвиђа могућност корићења техничких средстава за пренос слике и звука у кривичном поступку, те да су њихово коришћење везивали за период епидемије.⁴²

---

³⁸ *Практичне смернице за суђење на даљину у средњој и источној Европи*, CEELI institute, 2022, стр. 13.

³⁹ *Исто*.

⁴⁰ Јоцић, Д., Миловановић, И., *Оправданост примене техничких средстава за пренос слике и звука у кривичном поступку*, Видеолинк и друга техничка средства као начини предузимања процесних радњи у казном поступку (норма, пракса и пожељни случајеви ширења могућности примене), Мисија ОЕБС-а у Србији, 2021, стр. 254.

⁴¹ Када је реч о истраживањима спроведеним о суђењима на даљину на тлу Сједињених Америчких Држава током пандемије *Covid-19*, резултати су показивали да су судови на даљину (енг. *remote court*) понекад омогућавали добар приступ правди, да су у неким случајевима представљали оруђе неправде, а да су каткад били помало и једно - често у зависности од природе поступка, доступних ресурса и технолошких знања странака. Bannon, A., Keith, D., *Remote Court: Principles for Virtual Proceedings During the COVID-19 Pandemic and Beyond*, *Northwestern University Law Review*, vol. 115., issue 6., 2021, стр. 1887.

⁴² Јоцић, Д., Миловановић, И., *нав. дело.*, стр. 255.

Када се ради о техничкој опремљености судница у Републици Србији, поједини аутори са дозом скептицизма указују на ситуације када су суђења одлагана за официјелним образложењем да „у згради суда нема услова за тонско снимање суђења“, иако се радило о реновираној згради суда у којој је извршено пројектовање по најсавременијим стандардима уз инсталирање потпуно нове опреме, као и да је слична ситуација у тзв. „Палати правде“ у Београду у којој постоји могућност снимања суђења у свега неколико судница, премда се ради о новоопремној модерној згради.⁴³ Имајући у виду податак да могућност „видео саслушања“ лица лишених слободе између судова и завода за извршење кривичних санкција за сада функционише само између Основног и Вишег суда у Сремској Митровици и КПЗ „Сремска Митровица“, те да се у осталим случајевима када је постојала потреба за коришћењем техничких средстава за пренос звука и слике готово искључиво користила апликација *Skype*, то долазимо до закључка да наша земља у погледу употребе информационо-комуникационих технологија у судским поступцима заостаје за појединим страним законодавствима где је суђење на даљину тзв. „*remote judging*“ доста заступљеније.⁴⁴ Уосталом, судови за време одржавања главног претреса на располагању имају бројне друге апликације које су доста функционалније нпр. *GoTo-Meeting*, *Microsoft Teams*, *Cisco WebEx*, *Zoom* платформа и друге.⁴⁵ У сваком случају, ако се у виду имају препоруке садржане у релевантним интернационалним документима, тренутни приступ би се могао окарактерисати као симплификован и неадекватан.⁴⁶

4. Закључна разматрања

Повећани проток информација и дигитализације сваког аспекта људског бивствовања, коренито је променио свет у коме живимо. На промене није остала имуна ни правна наука, која је у обавези да одговори на захтеве модерног друштва и изазове које убрзани темпо живота последично носи. Бројне софтверске апликације чија употреба је постала омасовљена у

---

⁴³ Тинтор, Ј., *Неопходност тонског снимања суђења у кривичном поступку*, Видеолинк и друга техничка средства као начини предузимања процесних радњи у казненом поступку (норма, пракса и пожељни случајеви ширења могућности примене), Мисија ОЕБС-а у Србији, 2021, стр. 178.

⁴⁴ Rowden, E., Wallace, A., *Remote judging: the impact of video links on the image and the role of the judge*, International Journal of Law in Context, vol. 14., no. 4/2018, стр. 508.

⁴⁵ Бугарски, Т., *Предузимање процесних радњи путем техничких средстава у кривичним стварима*, Видеолинк и друга техничка средства као начини предузимања процесних радњи у казненом поступку (норма, пракса и пожељни случајеви ширења могућности примене), Мисија ОЕБС-а у Србији, 2021, стр. 90.

⁴⁶ Вид. *Практичне смернице за суђење на даљину у средњој и источној Европи*, CEELI institute, 2022, стр. 39. и даље.

упоредним законодавствима су у пракси задовољиле иницијална очекивања са аспекта ефикасности и економичности рада правних посленика. Да су потребе за коришћењем софтверских апликација препознате и у нашој земљи сведоче решења садржана у Стратегији развоја правосуђа за период од 2020. до 2025. године и Стратегији развоја информационог друштва и информационе безбедности у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године која се односе на развој е-правосуђа. Као примери су у раду наведене поједине апликације које су пуштене у промет, и то: Правосудни информациони систем, АВП, „ПроНеп“, „е-Суд“, е-Табла, е-Аукција, еПлаћање, SAPO, SAPA, СИПРИС, СИПРЕС и ЛУРИС. Заузет је став да тезе о „робот-судији“, „робот-адвокату“ и „робот-медијатору“, нису продукт пуке фикције и нешто далеко од реалности, већ објективне датости од којих су неке, макар у ограниченом обиму, већ заживеле у пракси. У завршном делу рада је дат осврт на употребу техничких средстава у домаћој судској пракси у контексту „видео суђења“ и неопходности усаглашавања са релевантним интернационалним стандардима у погледу суђења на даљину.

*Janko Munjić, PhD student
Faculty of Law, University of Kragujevac*

SOME ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF MODERN SOFTWARE SOLUTIONS IN THE JUDICIAL SYSTEM AND THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON THE JUDICIARY AND ADVOCACY

Summary

In the era of increased flow of information and digitization of every aspect of life, the latest and most innovative technological and informational achievements are increasingly used in the judiciary. In the paper, the author presented various types of interpenetration of modern information and communication technologies and the judiciary, viewed especially through the prism of the potential of the development of e-justice in the context of the current normative framework. The importance of certain software applications from the aspect of improving the efficiency of the judiciary and the legal profession was pointed out, as well as the role of artificial intelligence in their further development, including its possible impact on the radical reform of existing judicial systems. The final part of the paper is devoted to the analysis of the remote trial from the perspective of the current representation of "video trial" in domestic judicial practice.

Key words: e-justice, remote trial, online dispute resolution, digitization, artificial intelligence, chatgpt.

Литература

Монографије и чланци

- Bannon, A., Keith, D., *Remote Court: Principles for Virtual Proceedings During the COVID-19 Pandemic and Beyond*, Northwestern University Law Review, vol. 115., issue 6, 2021.
- Бугарски, Т., *Предузимање процесних радњи путем техничких средстава у кривичним стварима*, Видеолинк и друга техничка средства као начини предузимања процесних радњи у казненом поступку (норма, пракса и пожељни случајеви ширења могућности примене), Мисија ОЕБС-а у Србији, 2021.
- Дамњановић, С., *Кибернетика и информатика као социолошке парадигме промена*, Зборник радова: Право и дигиталне технологије, Новом Сад, 2019.
- Димовски, Д., *Превенција криминалитета путем дигитализације*, Зборник сажетака: Право и дигитализација, Ниш, 2021.
- Јоцић, Д., Миловановић, И., *Оправданост примене техничких средстава за пренос слике и звука у кривичном поступку*, Видеолинк и друга техничка средства као начини предузимања процесних радњи у казненом поступку (норма, пракса и пожељни случајеви ширења могућности примене), Мисија ОЕБС-а у Србији, 2021.
- Каваја Станишић, Д., *ChatGPT – Иновативни алат за разноврсну примену у дигиталној ери*, Београд, 2023.
- Minhao Chen, B., Stremitzer, A., Tobia, K., *Having Your Day in Robot Court*, UCLA School of Law, Public Law Research Paper, No. 21-20/2021.
- Муњић, Ј., *Правна питања у оквиру система вештачке интелигенције*, мастер рад, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, 2021.
- Simonato, M., *Defence rights and the use of information technology in criminal procedure*, Revue internationale de droit pénal, vol. 85, no. 1-2/2014.
- Соковић, С., *Постављање ЕУ стандарда дигиталне трансформације правосуђа са посебним освртом на кривично правосуђе*, Зборник радова: Усклађивање правног система Србије са стандардима ЕУ, Крагујевац, 2021.
- Опачић, А., Козар В., *Примена нових технологија у правосудном систему Србије*, Зборник радова: Право и дигиталне технологије, Нови Сад, 2019.
- Rowden, E., Wallace, A., *Remote judging: the impact of video links on the image and the role of the judge*, International Journal of Law in Context, vol. 14., no. 4/2018.
- Тинтор, Ј., *Неопходност тонског снимања суђења у кривичном поступку*, Видеолинк и друга техничка средства као начини предузимања процесних радњи у казненом поступку (норма, пракса и пожељни случајеви ширења могућности примене), Мисија ОЕБС-а у Србији, 2021.
- Coglianesi, C., Ben Dor, L. M., *AI in Adjudication and Administration*, Penn Law: Legal Scholarship Repository, University of Pennsylvania Carey Law School, 2021.

Извори права

Decision (EU) 2022/2481 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 establishing the Digital Decade Policy Programme 2030 (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022D2481&from=EN>, 20.03.2023).

Практичне смернице за суђење на даљину у средњој и источној Европи, CEELI institute, 2022.

Стратегија развоја вештачке интелигенције у Републици Србији за период 2020–2025. године, Сл. гласник РС, бр. 96 од 31. децембра 2019. године.

Стратегија развоја правосуђа за период 2020–2025. године, Сл. гласник РС, бр. 101 од 17. јула 2020, 18 од 11. фебруара 2022. године.

Стратегија развоја информационог друштва у Републици Србији до 2020. године, Сл. гласник РС, бр. 51 од 27. јула 2010. године.

Стратегија развоја информационог друштва и информационе безбедности у Републици Србији за период од 2021. до 2026. године, Сл. гласник РС, бр. 86 од 3. септембра 2021. године.

Интернет извори

AI Will Transform The Field Of Law (<https://www.forbes.com/sites/robtoews/2019/12/19/ai-will-transform-the-field-of-law/?sh=4582e5697f01>, 20.03.2023).

AI and Law: 9 Ways Artificial Intelligence is Transforming the Legal Industry with Automation (<https://blog.gramener.com/ai-and-law-9-ways-ai-is-transforming-law-industry/>, 20.03.2023).

Veštačka inteligencija (AI) u pravosuđu? (<http://www.naumovic-partners.com/vestacka-inteligencija-ai-u-pravosudju/>, 20.03.2023).

Da li je srpskom pravosuđu potrebna veštačka inteligencija? (<https://otvorenavratapravosudja.rs teme/ostalo/da-li-je-srpskom-pravosudu-potrebna-vestacka-inteligencija>, 07.11.2022).

Estonia set to introduce 'AI judge' in small claims court to clear court backlog (<https://www.law360.ca/articles/11582/estonia-set-to-introduce-ai-judge-in-small-claims-court-to-clear-court-backlog->, 20.03.2023).

Is ChatGPT the Prime Example of Biased Artificial Intelligence (<https://web-mind.io/artificial-intelligence/is-chatgpt-the-prime-example-of-biased-artificial-intelligence/>, 20.03.2023).

Robots Will Never Be As Creative As Lawyers (<https://abovethelaw.com/2017/12/robots-will-never-be-as-creative-as-lawyers/>, 20.03.2023).

Robo-Lawyer: How Artificial Intelligence Could Change the Legal System? (<https://web-mind.io/artificial-intelligence/robo-lawyer-how-artificial-intelligence-could-change-the-legal-system/>, 20.03.2023).

Трећа индустријска револуција: карактеристике, узроци, последице (<https://sr.warbletoncouncil.org/tercera-revolucion-industrial-12044>, 20.03.2023).

The meaning of artificial intelligence for legal researchers (<https://legal.thomsonreuters.com/en/insights/articles/meaning-of-ai-for-the-legal-industry>, 20.03.2023).

From Estonian AI judges to robot mediators in Canada, U.K. (<https://www.lexisnexis.ca/en-ca/ihc/2019-06/from-estonian-ai-judges-to-robot-mediators-in-canada-uk.page>, 20.03.2023.)

Crime 'tutorials' via ChatGPT? AI has ideas for everything from murder to drug deals (<https://www.livemint.com/news/world/crime-tutorials-via-chatgpt-ai-has-ideas-for-everything-from-murder-to-drug-deals-11675750724195.html>, 20.03.2023).

Colombian judge says he used ChatGPT in ruling (<https://www.theguardian.com/technology/2023/feb/03/colombia-judge-chatgpt-ruling>, 20.03.2023).

ChatGPT in law: unlocking new opportunities while managing the risks (<https://www.allens.com.au/insights-news/insights/2023/02/ChatGPT-in-law/>, 20.03.2023).

Четврта индустријска револуција (<http://ctm.fon.bg.ac.rs/2019/03/11/cetvrta-industrijska-revolucija/>, 20.03.2023).

Would Humans Trust an A.I. Judge? More Easily Than You Think. (<https://slate.com/news-and-politics/2023/02/chatgpt-law-humans-trust-ai-judges.html>, 20.03.2023).